

UOT 37:372.8:811.111

F.M.Hüseynova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
feridehuseynova21@gmail.com

İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ TƏLƏBƏLƏRİN LÜĞƏT BACARIQLARININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

DOI: 10.30546/170899876.72.2.2024.025

Açar sözlər: *lüğət bacarıqları, qiymətləndirmə, test, diskret üsulu, müxtəlif seçim, kəmiyyət, keyfiyyət*

Məqalədə ali təhsil müəssisələrində ingilis dilinin tədrisində tələbələrin lüğət bacarıqlarının dəyərləndirilməsi müzakirə olunur və ali pedaqoji təhsildə ingilis dilini öyrənənlər arasında akademik lüğət biliklərinin qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif üsullar araşdırılır. Məqalənin məqsədi universitet tələbələrinin ümumi lüğət bacarıqlarını məqbul səviyyədə öyrənməsini yoxlamaq və əldə olunan nəticələri qiymətləndirməkdir. Məlumdur ki, lüğət şifahi və yazılı dil arasında mövcud olan dilin mürəkkəb vasitəçi formasıdır. Tədqiqat savadlılıqda lüğətin əhəmiyyətini və onun müxtəlif əlaqəli və ümumi dil bacarıqlarına, o cümlədən anlama tələbləri və deşifrə işlənməsinə təsirini nümayiş etdirir. Tələbələrin ingilis dilində söz ehtiyatının öyrənilməsinin stimullaşdırılması və qiymətləndirilməsi ilə bağlı bir neçə məsələni təhlil etmək, həmçinin lüğətin qiymətləndirilməsi üçün yeni texnologiyaların faydalarını müəyyən etmək vacib bir şərtidir. Bundan əlavə, lüğətin konseptual anlayışının təqdim edilməsi üzrə məqalə ilkin resursları vurğulayır, lüğətin qiymətləndirilməsi və təlimi ilə bağlı yeni yanaşmaları təqdim edir.

Ф.М.Гусейнова

ОЦЕНКА СЛОВАРНЫХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Ключевые слова: *словарные навыки, оценка, тест, дискретный метод, разнообразный выбор, количество, качество*

В статье рассматривается оценка словарного запаса студентов при преподавании английского языка в высших учебных заведениях и рассматриваются различные методы оценки знаний академической лексики у изучающих английский язык в высших учебных заведениях. Основная цель статьи – изучить усвоение студентами университетов общих словарных навыков на приемлемом уровне и оценить ключевые факторы, связанные с этим. Хорошо известно, что словарный запас представляет собой сложную промежуточную форму языка, существующую между устной и письменной речью. Исследования продемонстрировали значение словарного запаса для

грамотности и его влияние на различные связанные и общие языковые навыки, включая требования к пониманию и обработке декодирования. Важно проанализировать несколько вопросов, касающихся стимуляции изучения словарного запаса учащихся на английском языке и оценки, а также выяснить преимущества новых технологий оценки словарного запаса. Кроме того, в статье, посвященной концептуальному пониманию словарного запаса, выделены основные ресурсы и представлены новые подходы к оценке и изучению словарного запаса.

F.M.Huseynova

ASSESSMENT OF STUDENTS' VOCABULARY SKILLS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Keywords: *vocabulary skills, assessment, test, discrete method, multiple choice, quantitative, qualitative*

The article discusses evaluating students' vocabulary skills in teaching English in higher education. The paper examines various methods for assessing academic vocabulary knowledge among English language learners in educational faculties. The article's primary goal is to examine university students' learning of common vocabulary skills at an acceptable level and to evaluate the key factors involved. It is well known that vocabulary is a sophisticated intermediary form of language between spoken and written language. Research has demonstrated the significance of vocabulary in literacy and its influence on various linked and general language skills, including comprehension requirements and decoding processing. It is significant to analyze a few issues about students' vocabulary learning stimulation in the English language and assessment to ascertain the benefits of new technologies for vocabulary assessment. Additionally, the article on introducing the conceptual understanding of vocabulary highlights primary resources and introduces new approaches to vocabulary assessment and learning.

1. Giriş

Tədqiqat məqaləsinin məqsədi lüğət biliklərinin qazanılması və onun digər dil bacarıqlarının əldə olunmasında rolunu araşdırmaqdır. İngilis dilində şifahi nitq bacarıqlarının hərtərəfli mənimsənilməsində lüğətin əhəmiyyəti dil səviyyələrinə məruz qalmadan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məlumdur ki, ali təhsildə lüğət bilikləri tələbələrin ingilis dilində ümumi qabiliyyətinin ən yaxşı göstəricisidir, ona görə də diaqnostik qiymətləndirmələr və tələbələrin səviyyələr üzrə yerləşdirilməsində lüğət testləri ən faydalı bir vasitə kimi qəbul edilir. İlk baxışdan ingilis dili öyrənənlərin lüğət biliklərinin qiymətləndirilməsi həm zəruri, həm də kifayət qədər sadə şəkildə həyata keçirilir. Təlim prosesində lüğət biliklərinin qiymətləndirilməsi daha çox sözlərin mənasını tapmaqla kifayətlənir. Burada

aydın olur ki, lüğətin qiymətləndirilməsi başqa formada tətbiq olunur. Əslində bu bacarıqların dəyərləndirilməsi digər dil bacarıqlarının əldə olunması ilə integrativ şəkildə aparılmalıdır.

Məlumdur ki, lüğətin qazanılması digər dil bacarıqları üzrə qabiliyyətlərin ölçülməsinə imkan yaradır. Güclü lüğət biliyi olanlar təkcə ünsiyyət zamanı deyil, dinləyib-anlama, oxuma və yazı fəaliyyətlərində də fərqli nəticələr nümayiş etdirə bilirlər. Bu məqsədlə ingilis dilində lüğət bilikləri dinləmə lüğəti, danışiq lüğəti, oxuma lüğəti və yazı lüğəti olaraq inkişaf etdirilir və qiymətləndirilir.

İlk mərhələdə ingilis dilində lüğət biliklərinin qiymətləndirilməsi daha mürəkkəb dərkətmə proseslərinin fəaliyyət göstərə biləcəyi təməli kimi, leksik söz bazasının qiymətləndirilməsi kimi həyata keçirilir. Bundan əlavə, lüğət biliklərinin sayəsində digər dil bacarıqlarının ölçülməsində olan bəzi maneələr aradan götürülür. Məsələn, oxu bacarıqlarının qiymətləndirilməsində ilk meyar sözün anlama qabiliyyətinin ölçülməsidir [4; 7]. Bu zaman sözlərin mənalarını bilmək üçün lüğət biliklərini, sözlərin açıqlamalarının cümlə mənalarına necə birləşməsini qiymətləndirmək lazım gəlir. Məlumdur ki, qrammatik biliklər, cümlə mənalarına istifadə kontekstindən necə təsir edə biləcəyi haqqında biliklərdir və bu qiymətləndirmədə kontekstual bilik lazım olur [1; 2]. Bu sahədə buna kifayət qədər diqqət yetirilməməsinə baxmayaraq, lüğətin qiymətləndirilməsi digər bacarıqlarla eyni prioritet daşmalıdır ki, dizayn zamanı testin mühüm təməl əsasları olan etibarlılıq, praktiklik, autentiklik, əks-əlaqə, orijinallıq və şəffaflıq prinsipləri nəzərə alınsın. Buna əsas səbəb odur ki, leksik bilik testlərinin qiymətləndirilməsində lüğətin öyrənilməsinə çox vaxt ayrılmalıdır.

Digər tərəfdən, ingilis dilində sözlər əsas fikir qurulmasında, cümlələr, paraqraflar və bütöv mətnlər kimi daha böyük strukturların əmələ gətirdiyi mənə vahidləridir. Bu baxımdan lüğətin müxtəlif mənalarda düzgün qazanılması onun qiymətləndirilməsindən asılıdır. Sadə dildə desək, oxu zamanı bu mənə qruplarının düzgün məntiqi ardıcılıqla verilməsi kəmiyyət və keyfiyyət baxımından əsas qiymətləndirmə meyarlarından biri olmalıdır.

Bununla belə, lüğətin inkişafı paralel olaraq dil bacarıqlarının inkişafı ilə eyni vaxtda formalaşır və kommunikativ bacarıqların qazanılmasına istiqamətlənir. Lüğət bacarıqlarının kəmiyyət və keyfiyyət qiymətləndirilməsi düzgün lüğət testlərinin seçilməsini zəruri edir.

1.1. Lüğət testlərinin qiymətləndirilməsi

Lüğət testlərinin düzgün hazırlanması şifahi və yazılı dil arasında çox ölçülü ara komponentdir, yəni, deşifrədən anlamaya qədər daha çox araşdırılır. Çoxsaylı tədqiqatlar lüğətin ümumi dil qabiliyyətlərini

(Brinchmann et al., 2015), deşifrə işlənməsi kimi əlaqəli bacarıqlara təsirinin nümayiş etdirilməsi kimi təqdim edir. Son tədqiqatlar bu əlaqəli bacarıqlar üzərində lüğət variyasiyasının ağırlığını izah etmək üçün inkişaf təsirlərinə istinad edirlər. Oxu fəaliyyətinə başlayanda söz ehtiyatı sözlərin təsvirinin üç səviyyəsi, orfoqrafik, fonoloji və semantika arasındakı əlaqələri möhkəmləndirmək üçün dekodlamağa kömək edir, lakin bu əlaqələr yüksək səviyyəli ifadələrin əldə edilməsi ilə inkişaf edir. S.Çen və Y.S.San (Chen, C.-M., Sun Y.C.) təklif edirlər ki, zəngin və keyfiyyətli leksikonda lüğət və deşifrə arasındakı əlaqə yox olur və lüğət daha sonra anlama performansında üzə çıxır [5, s.1200]. Lüğət testləri adətən lüğətin zənginliyini və dərinliyini qiymətləndirmək üçün istifadə olunur. Tələbələrin bu testlərdən uğurlu keçməsi meyarları testlərin tanınmasında sözlərin genişliyi, sözlərin sayına əsaslanması, onların mənalərini bilmək və onların istifadə olunma biləcəkləri kontekstin başa düşülməsidir. Bu məqsədlə tələbədən hər sözü oxumağı, ondan cümlədə istifadə etməyi, mənasını izah etməyi, sinonim və ya antonim təqdim etməyi bacarmalı, söz ehtiyatlarını artımalıdırlar. Yaxşı söz ehtiyatı həm aralıq, həm də yekun imtahanlar zamanı şifahi qabiliyyətin nümayişində ortaya çıxan hər cür sualın həllində çox mühüm rol oynayır. Bununla belə, digər dil bacarıqlarına nisbətən lüğətin öyrədilməsinə və bununla da yoxlanılmasına daha az vaxt ayrılır.

1.2. Lüğətin qiymətləndirilməsi üsulları

Tələbələrin müəllim və digərləri ilə qarşılıqlı əlaqədə olması və yazılarında söz ehtiyatından istifadəsinin qeyri-rəsmi müşahidəsi və tələbənin lüğət üzrə sözləri mənimsəməsi haqqında ümumi məlumatları sübut edir ki, lüğət bacarıqlarının qiymətləndirilməsi artıq müasir test formatlarının tətbiqini zəruri edir. Bununla belə, hər bir tələbənin semestr ərzində əldə etdiyi lüğət bacarıqlarını daha yaxşı başa düşmək üçün çevik və əlçatan test formatlarından istifadə etmək lazımdır. Bu məqsədlə məqalə qeyri-rəsmi müşahidələri təsdiqləmək üçün öyrədilmiş sözlərlə istifadə olunma bilən bir neçə test formatını tövsiyə edir [12;14]. Çox zaman lüğəti ayrı şəkildə qiymətləndirməkdən çox, tələbələrin yazılı və danışiq dilinin birbaşa müşahidəsi və təhlilindən də lüğət biliklərini qiymətləndirmək olar. Geniş kontekstdə oxumaq və dinləmək tapşırıqları və ya imtahan verənin cavabını tələb edən tapşırıqları yazılı və ya şifahi nitqi nəzərə alan lüğət biliklərinin ölçülməsi son vaxtlar tələb olunan qiymətləndirmə üsullarıdır [16; 17].

Kurikulum əsasında lüğətin qiymətləndirilməsi

Ali təhsildə normalara əsaslanan qiymətləndirmədə lüğətin proqram (kurikulum) əsasında qiymətləndirilməsi əsas qiymətləndirmə üsulu kimi

qəbul edilir. Bu zaman adətən çoxseçimli testlər, uyğunlaşdırma tapşırıqları, boşluqları doldurma, söz birləşmələri və kontekstli istifadə testləri kimi üsullar qiymətləndirmə zamanı aparılır. Suallar düzgün tərif və ya istifadənin seçilməsini tələb edə bilər və diqqəti yayındıran xüsusiyyətlərə malik ola bilər.

- *Çoxseçimli test* (Multiple Choice test) formatında suallar düzgün tərif və ya istifadənin seçilməsini tələb edə bilər və diqqəti yayındıran xüsusiyyətlərə malik ola bilər;
- *Diskret üsulu* (Discrete tests) testləri leksik vahidlərin hərtərəfli qazanılması yolu ilə əldə edilir;
- *Doğru və ya yanlış cavablar* (True/False answers);
- *Mövzu kimi hədəf sözlərlə tapşırıq yazmaq* (Use target words);
- *Bənzərliklər və fərqlər* (Similarities and differences);
- *Kontekstdə hədəf sözlərə cavab vermək* (Contextual vocabulary).

Çoxseçimli Sual Formatlarının (Multiple Choice Formats) tətbiqi

Son ədəbiyyat nümunələrində A.Biemiller, E.Brinchmann, H.N.Hjetland, H. və S.A.Laysterin (Brinchmann, E.I., Hjetland, H.N., Lyster, S.-A. H., N., Lyster, S.-A. H.) apardıqları təhlillər müasir dövrlərdə aşağıdakı yeni üsul və vasitələrin tətbiqini təsdiq edirlər [2; 3].

S.Kumbe, E.H.Hibert (Coombe, C., Hiebert, E. H.) peşəkar şəkildə hazırlanmış dil testlərində ən çox yayılmış formatlardan biri kimi Çoxseçimli Test Formatını ÇTF (MCQ) təklif edirlər. Bu üsul sözləri xatırlama və anlama səviyyələrində öyrənməni qiymətləndirmək üçün geniş istifadə olunur [6; 9]. ÇSF-lər bir çox formada olur, lakin onların əsas strukturu əsas və ya düzgün cavabı və ya yanlış cavabları özündə cəmləşdirən cümlənin kökü və cavab variantlarıdır. Daha sonra tələbə düzgün və ya ən yaxşı cavab seçimini müəyyən etməlidir. Tələbələr kökdə verilən kontekstdən asılı olaraq məna qururlar. Bəzən başlanğıc səviyyəli tələbələr üçün birdən çox cümlə kökünün seçilməsi tələb olunur. Bu baxımdan çoxseçimli test formatının qiymətləndirmədə dörd əsas üstünlüyü vardır. Əvvəla, onlar çox etibarlıdır, çünki yaxşı yazılması üçün yalnız bir düzgün cavabı vardır. Digər bir üstünlüyü ondan ibarətdir ki, onların qısa vaxt ərzində və asanlıqla qeyd edilməsidir. Bununla da prinsip baxımından bu testlər çox praktik hesab olunur. Çoxseçimlilik digər bir üstünlüyüdür, çünki ÇTF-lər müxtəlif səviyyələrdə bilikləri əvvəldən qabaqcıl səviyyəyə qədər qiymətləndirmək üçün istifadə edilir. Son üstünlük ondan ibarətdir ki, dünyanın əksər yerlərindən olan tələbələr bu formatla artıq tanışdırlar.

- ***Doğru və ya yanlış testlər.*** Suallar daha konkret məlumat daxil etməklə asanlaşdırıla və ya daha mücərrəd olmaqla çətinləşdirilə bilər. Doğru-yanlış testləri mətn materialının uzunmüddətli yaddaşını

yaxşılaşdıraraq təkrar oxumaqla müqayisədə yadda saxlamağı artırır. Onlar tələbələrin məlumatı yadda saxlama qabiliyyətini artırmaq üçün ən praktik və effektiv metoddur.

- **Diskret ölçü üsulu.** Lüğətin diskret üsulla qiymətləndirilməsi tələbələrin müəyyən sözləri müəyyənləşdirmək və istifadə etmək bacarığını yoxlamaq üçün istifadə olunur. Bunlar konkret kontekstdən təcrid olunmuş şəkildə öyrədilmiş sözlərin qiymətləndirilməsi olan diskret qiymətləndirmələr formasında ola bilər.

Leksik vahidlərin kontekstual məqsədlərlə və ya spesifik kontekstdə lüğət haqqında biliklərin ölçülməsi. Diskret yanaşma əsasında hazırlanan qiymətləndirmə tapşırıqları təkcə lüğət biliklərinə deyil, həm də makro bacarıqlara yiyələnməyi tələb edən tapşırıqlardır. Bu tapşırıqları yerinə yetirərkən akademik lüğətdən istifadə etmək bacarığına yönəldildiyi təqdirdə kontekstli yanaşma ilə dinləmə, danışma, oxuma və yazma tamamlana bilər. Məlumdur ki, ali təhsilin bəzi səviyyələrində IELTS şifahi imtahan formatı, burada imtahan verən hər bir namizədi dörd meyara görə, səlislik və ardıcılıq, lüğət, qrammatika, müxtəlif qrammatik strukturlar və dəqiqlik və tələffüz üzrə qiymətləndirir.

- **Bənzərliklər və fərqlər üsulu.** Bu test formatında söz cütləri arasında oxşar və fərqli cəhətlərin təsviri yoxlanılır. Bənzərliklər və fərqlər mühakimə testi xarakteri daşıyır və tələbənin qərar qəbul etmə, problem həll etmə, düşünmə qabiliyyətini ölçmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Test induktiv və deduktiv düşünmə, eləcə də məkan vizuallaşdırma ilə bağlı idrak bacarıqlarını ölçür.

- **Hədəf sözlərə tapşırıq yazmaq.** Burada söz ehtiyatını qiymətləndirmənin yollarından biri hədəf sözə dair əlavə bir tapşırıq yazmaqdır. Bu o deməkdir ki, əgər müəllim tələbələrə öyrənmək üçün lüğət sözlərinin siyahısını təqdim edərsə, onların yeni lüğət sözlərini mənimsədiyini digər tapşırıqlarda açıqlamaqdır. Məsələn, mətnə qeyd olunmuş sözü təsvir edin.

- **Kontekstdə hədəf sözlərə cavab vermək üsulu.** Kontekstdən asılı olmayan qiymətləndirmələr tələbələrin sözün tərfi ilə uyğunlaşdırılması bacarığını yoxlayır; digər tərəfdən, kontekstdən asılı qiymətləndirmələr tələbələrin konkret keçid daxilində sözün düzgün tərifini müəyyən etmək bacarığını yoxlayır. Bu cür qiymətləndirmələrin normaları və ya standart balları yoxdur, buna görə də böyüməni qiymətləndirmək üçün müəllimlər onları təlimatdan əvvəl və sonra idarə etməli olacaqlar. D.Ridin (D.Read) fikrincə, lüğətin qiymətləndirilməsi kontekstli ölçüdür, çünki imtahan verən tələbənin məlumat və fikirləri çatdırmaq üçün lüğətdən nə dərəcədə adekvat istifadə etdiyini qiymətləndirir. Beləliklə, burada əsas şey ayrıca lüğət bilikləri deyil, oxu məlumatları və şifahi bacarıqlar üzrə bir sistem tətbiq

edilir. Elə buradan aydın olur ki, şifahi performansə görə bu balın təşkil olunduğu dörd ayrı reyting deyil, lüğət bilikləri vahid bal verir. Kontekstual lüğətin qiymətləndirilməsi də yazılı tapşırıqların analitik qiymətləndirilməsinin bir hissəsidir [14; 15].

Lüğətin qiymətləndirilməsi iki istiqamətdə aparıla bilər:

Kəmiyyət qiymətləndirilməsi. Statistik hesablama üzrə kəmiyyət qiymətləndirməsi və ya reyting şkalası üzrə qiymətləndirmə daha çox tətbiq olunan qiymətləndirmədir [4; 5; 7].

Burada statistik yanaşma vasitəsilə şifahi və yazılı nitqdə istifadə olunan müxtəlif sözlərin, sinonimlərin nisbəti, müxtəlif leksik səhvlərin sayı, dəyişkənlik, yəni akademik lüğət siyahısına daxil olan sözlər, bəzi hallarda isə leksik mürəkkəbliyi müəyyən edən qeyri-adi və nadir hallarda istifadə olunan sözlərin nisbəti və sonda məzmun və funksiyalı sözlərin nisbətini qiymətləndirən leksik sıxlıq bu məqamları əhatə edir:

Keyfiyyət qiymətləndirməsi. Burada imtahan verənin fərdi yanaşmasından istifadə etməklə keyfiyyət qiymətləndirməsi həyata keçirilir. Burada alt kateqoriyalar araşdırılarkən bir idrak strategiyası, yəni yeni sözlərin siyahısının tərtib edilməsi və bir metakognitiv strategiya olan ingilis dili mediasından istifadə olunan sözlər, ingilis sözlərinə diqqət yetirməklə ən çox istifadə olunan strategiyaların olduğu müəyyən edilmişdir [10; 11; 13].

Leksik seçmə qiymətləndirilməsi. Leksik üsul daha çox oxu və dinləmə testlərində bir sıra leksik elementlərin reseptiv biliyini ölçmək üçün çox uyğundur. Bununla belə, müstəqil tapşırıq kimi, essenin yerinə yetirilməsində fərdi, xüsusilə çətin sözlərin biliyini yoxlamaq qeyri-mümkün olur. Burada tələbələr sözlərin tələffüzündən və ya yazılışından əmin olmadıqları üçün essenin lüğət tələblərini az nəzərə alır, bilmədikləri və ya bildikləri sözlərdən istifadə etməməyə çalışır və öz leksik seçimlərini edirlər. Beləliklə, dilin qavranılması və məhsuldarlığı, konkret kontekstdə boşluq doldurma tapşırığı və ya konkret Azərbaycan dilinə tərcümədə heç bir tapşırıqla müqayisə edilmir [11; 13; 16].

Obyekt köklü testlər

Riidin (Read, 2004) fikrincə, güclü çoxseçimli sual formatlı testləri yaradarkən kök tərəfindən mümkün qədər çox kontekst təmin edilməlidir. Bir-iki cümlədən ibarət kök və ya on-iyirmi sözdən ibarət kontekst Riid tərəfindən tövsiyə olunur. Test formatında hər bir boşluq eyni uzunluqda olmalıdır. Riidə görə, kök bir və ya iki tabeliyində olmayan əsas bildirici ifadələrdən ibarət olmalıdır. İki cümləlik kontekstdə boşluq olmayan cümlə araşdırılan sözün mənası ilə bağlı kontekstual işarələr verməlidir. Söz, hər şeydən əvvəl, kök tərəfindən "təbii, orijinal" semantik və qrammatik kontekstdə təqdim edilməlidir [15, s.151].

Ənənəvi olaraq lüğət biliklərini yoxlamaq üçün əzbərləmə, tapmaca oyunları, qısa sözlər, oxuduğunu anlama, sual və cavab üsulları, söhbət, şifahi testlər və yazılı testlərdən istifadə olunan lüğət təcrübəsi strategiyalardır. Universitetdə təhsil alan tələbələr ingilis dilində hər bir sözün bir çox xüsusiyyətini bilməlidirlər. Çünki söz biliyi çoxşaxəli olur və hər bir söz forma, məna və istifadəsinə görə dəyişilir. Neyşn, Külette, Şounun (Nation, Ouellette, G., Shaw, E.) araşdırmalarına görə, forma ilk növbədə orfoqrafiya və tələffüz olmaqla yeni sözün tanınmasını əhatə edir. Tələbələr yaxın zamanda öyrəndikləri sözü görəndə və ya eşitdikdə, sözün yazılışını, tələffüz və söz hissələrini tanıya bilməlidirlər (məsələn, interest – interesting – interested). Məna sözün sinonimlərini, antonimlərini, əlaqəli sözləri və çoxmənalılığını anlamaqdır [15; 16].

Forma, məna və istifadə ilə yanaşı, ingilis dilində söz biliyi qəbuledici və məhsuldar ikiliyə malikdir. İngilis dilini öyrənən şəxs oxuduğu hissədə bu yaxınlarda öyrəndiyi sözün mənasını həm reseptiv, həm də məhsuldar mənada başa düşməli və düzgün yazmalıdır. Burada tələbənin nitqdə başa düşülən sözün hər iki yerdə məhsuldar işlənməməsini başa düşməlidir. Yəni nitqimizdə olan sözlərin çoxu yazıda başqa mənada və ya digər alternativləri ilə əvəz oluna bilər. İngilis dilində reseptiv lüğətdən fərqli olaraq, məhsuldar lüğətin nitqdə və ya yazıda kommunikativ məzmunu kodlaşdırmada leksik elementi bilməyi təklif edir [7; 8].

Öyrənənlər ingilis dilində tək sözlər (foot, table), mürəkkəb sözlər (football, time-table), frazeoloji feillər (look through, look for), birləşmələr (look up a dictionary, draw fast) və deyimlərdən (see eye to eye) – lüğətdən istifadə edərkən nitqdə və ya yazıda lüğət biliklərinin çoxsaylı aspektlərinə diqqət yetirilməsi vacibdir. Lüğətdən məhsuldar şəkildə istifadə etmək üçün öyrənənlər aşağıdakıları bacarmalıdır: burada STT - S = student və T = talking T-time kimi başa düşülməlidir. Bu məqsədlə hər bir sözün hansı məqsədlə mənimsənilməsi üzrə meyarları müəyyən etmək lazımdır:

- bir sözü başa düşülən şəkildə tələffüz etmək (T);
- sözü düzgün yazın və oxunaqlı yazın (W);
- kontekst (T və W) əsasında sözün törəmə(lər)ini və ya əyilmə(lər)ini müəyyən edin;
- sintaktik cəhətdən dəqiq ifadə və ya cümlə yaratmaq üçün sözün qrammatik funksiyasını (funksiyalarını) nəzərdən keçirin (T və W);
- nəzərdə tutulan mənanı çatdırmaq üçün məna hissi və semantik assosiasiya seçin (T və W);
- nəzərdə tutulan mənanı çatdırmaq üçün kollokasiya biliklərini dəqiq tətbiq etmək (T və W).

Lüğətin qiymətləndirilməsində digər üsulların da tətbiqi çox zaman məqsədəuyğun olur.

- Sözü müəyyənləşdirmək (Identify the words)

Söz ehtiyatını qiymətləndirmənin yollarından biri insandan sözün tərifini soruşmaqdır. Bu o deməkdir ki, əgər müəllim öyrənənlərə mövzu ətrafında lüğət sözlərinin siyahısını təyin edərsə, tələbənin bu yeni lüğət sözlərini mənimsədiyini qiymətləndirmənin ən asan yolu kimi seçirlər. Cümlənin başlanğıc mənası hansı sözün seçilməsini müəyyən edir və əgər tələbə cümlənin mənasını dərk edərsə, o zaman boş yerə yazılacaq sözü dərhal tanıyır.

- Düzgün sözü seçmək (Choose the right words)

Tələbələr sözün nə demək olduğunu bildikdən sonra bir neçə variant arasında düzgün sözü seçmək üçün bu bilikləri tətbiq edə bilirlər. Onlardan oxşar sözlər arasında seçim etməyi tələb edən qiymətləndirmələr lüğətin mənimsənilməsini qiymətləndirmək üçün yaxşı üsul ola bilər. Bəzən eyni formada yazılan sözlər hər cümlə kontekstində mənaya uyğun müxtəlif sinonim söz kimi seçilməlidir. Yəni məna burada düzgün sözü seçməkdə kömək edir.

Məsələn, The air in the room is not good; the learning environment in the room is good.

- Düzgün termini doldurmaq (Fill in the blanks with right terminologies)

Burada tələbələrin bir cümləni tamamlamaq üçün iki söz arasında seçim etməsi əvəzinə onlardan cümlələri lüğət sözü ilə tamamlamağı tələb edən əsas boşluq doldurma fəaliyyəti ilə lüğəti bacarıqlarını sınamaq tələb olunur. Məsələn, tələbələr zərfləri öyrənərkən, nitqin müəyyən bir hissəsi ilə məhdudlaşmamalıdır, lakin hər hansı lüğət sözlərinin siyahısı ilə əvəz edilməsi kimi gözlənilir. Məsələn, successfully – completely; nicely – well; right – correctly

- Kontekstdə uyğun sözdən istifadə etmək (Use contextual words)

Bir sözü bilməyin əsil dəyəri onu kontekstdə istifadə edə bilməkdir. Tələbələrin bir sözü kontekstdə düzgün istifadə edib-etmədiyini qiymətləndirmək onların sözlərin açıqlaması ilə bağlı biliklərini tətbiq edib-etməmələri barədə fikirlər verilir. Bunun bir yolu tələbələri lüğət sözlərindən istifadə edərək sadə cümlələr yazmağa həvəsləndirmək, sonra isə terminlərdən düzgün istifadə edib-etmədiklərini müəyyən etmək üçün işlərini nəzərdən keçirməkdir.

- Əks mənalı sözü tapın (Find opposite meaning words)

Tələbələri lüğət terminlərinin daha yüksək səviyyəli istifadəsinə sövq etmək üçün antonimlərdən istifadə etməklə onların lüğət sözləri haqqında biliklərini sınamaq lazımdır. Burada onlardan sadəcə lüğət sözlərini təyin etmələrini xahiş etmək yerinə onlara öyrəndikləri sözləri əks olan sözlərlə əvəz etməyi tapşırmaq lazımdır. Bir sözün antonimini təqdim etdikdən sonra

onlar sizə hansı lüğətin əksini ifadə etdiyini söyləməlidirlər. Məsələn, lüğətdəki sözlərdən biri “istifadə olunursa”, tələbələrə onun antonimi kimi “işlədə bilmirsə” sözünü verin. Bu qiymətləndirmə şifahi və ya yazılı test şəklində aparıla bilər. Öyrənənlər üçün antonimlərin bu nümunələri istifadə edəcəyiniz sözlər tapmağınıza kömək edə bilər.

- ***Kateqoriyalarda beyin fırtınası sözlərini yazmaq (Write categorizing word in brainstorming)***

Lüğətin qiymətləndirilməsinin başqa bir variantı tələbələrə müəyyən bir kateqoriya təqdim etmək, sonra tələbələrə bu kateqoriyaya uyğun ola biləcək bildikləri bütün sözləri siyahıya salmaqdır. Məsələn, onlardan ağına gələn hissləri təsvir edən bütün sözləri sadalamağı tapşırmaq lazımdır. Burada əlaqəli konkret fəaliyyət üçün onlardan məsələn, “mədəniyyət” və “musiqi” ilə əlaqəli sözlərin siyahısını yazmağa cəlb etmək lazımdır. Kateqoriyaya uyğun gəlməyən sözləri müəyyən etmək üçün onların siyahılarını nəzərdən keçirmək, sonra biliklərini qiymətləndirmək üçün nə tapdıqlarını saymaq lazımdır.

Nəticə

Beləliklə, lüğət bilikləri yeni təcrübələrə, kəşflərə, konsepsiyalara, sosial tendensiyalara və öyrənmə imkanlarına cavab olaraq universitet tələbələri tərəfindən təbii şəkildə əldə olunur. Digər tərəfdən, lüğətin mənimsənilməsi adətən öyrənənlər üçün daha şüurlu və tələbkər bir prosesdir. Qabaqcıl səviyyədə ingilis dilində lüğət bacarıqlarının qazanılması tələbələrdə zəngin leksik baza rolunu oynayır. Son vaxtlar tələbələrin ingilis dilində akademik lüğət biliklərinin qiymətləndirilməsi müasir test yanaşmalarının və üsullarının yaradılmasına xidmət edir. Lüğət bacarıqlarının yoxlanılması üzrə testin seçimi tələbələrin səviyyəsindən, eləcə də testin hansı təhsil mərhələsində tətbiq olunmasından və hansı məqsədə xidmət etməsindən asılıdır.

Öyrənənlər arasında bilik və bacarıqların dəyərləndirilməsi yaxşı prinsiplərə uyğun aparılırsa, onun faydaları ünsiyyət prosesində aşkar edilmiş olur. Məqalədə həm müəllim, həm də tələbələr üçün faydalı ola biləcək lüğət bilikləri üzrə tapşırıq və test növlərinin istifadəsi açıqlanmış və eyni zamanda lüğətin qiymətləndirilməsi alətləri və metodlarının tətbiqi üsulları geniş şərh edilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Babin, L.M., Tricot, A., & Mariné C.* Seeking and assisting while learning to use information systems // *Computers & Education*, 2009, 53(4), pp.1029-1039 / <http://doi.org/10.1016/j.compedu.2009.01.015>

2. *Biemiller A.* Size and sequence in vocabulary development: Implications for choosing words for primary grade vocabulary instruction. In E.H.Hiebert & M.L.Kamil (Eds.), *Teaching and learning vocabulary: Bringing research to practice* Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2005, pp.223-242
3. *Brinchmann E.I., Hjetland H.N., & Lyster S.-A.H.* Lexical quality matters: Effects of word knowledge instruction on the language and literacy skills of third- and fourth-grade poor readers // *Reading Research Quarterly*, 2015, 51(2), pp.165-180 / <https://doi.org/10.1002/rrq.128>
4. Cambridge ESOL. IELTS specimen materials 2003. Cambridge: University of Cambridge ESOL Examinations, on behalf of The British Council and IELTS Australia, 2003
5. *Chen C.M., & Sun Y.C.* Assessing the effects of different multimedia materials on emotions and learning performance for visual and verbal style learners. *Computers & Education*, 2012, 59(4), pp.1273-1285 / <http://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.05.006>
6. *Coombe C.* Assessing vocabulary in the language classroom. In D.Anderson & R.Sheehan (Eds.), *Focus on Vocabulary: Emerging Theory and Practice for Adult Arab Learners* United Arab Emirates: HCT Press, 2011, pp.111-124
7. *Elley W.* Vocabulary acquisition from listening to stories // *Reading Research Quarterly*, 1989, 24(2), pp.174-187 / <https://doi.org/10.2307/747863>
8. *Elwér Å., Keenan J.M., Olson R.K., Byrne B. & Samuelsson S.* Longitudinal stability and predictors of poor oral comprehenders and poor decoders // *Journal of Experimental Child Psychology*, 2013, 115(3), pp.497-516 / <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2012.12.001>
9. *Hiebert E.H.* In pursuit of an effective, efficient vocabulary curriculum for elementary students. In E.H.Hiebert & M.L.Kamil (Eds.). *Teaching and Learning Vocabulary: Bringing Research to Practice* Routledge, 2005, pp. 243-264
10. *McKeown, M.G., & Beck I.L.* Effects of vocabulary instruction on measures of language processing: Comparing two approaches. *Early Childhood Research Quarterly*, 2014, 29(4), pp.520-530 / <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2014.06.002>
11. *Nation I.S.P.* *Learning vocabulary in another language.* Cambridge: Cambridge University Press, 2001
12. *Ouellette G., & Shaw E.* Oral vocabulary and reading comprehension: An intricate affair. *L'Année Psychologique*, 2014, 114(4), pp.623-645 / <https://doi.org/10.4074/S0003503314004023>
13. *Qian D.D.* Investigating the relationship between vocabulary knowledge and academic reading performance: An assessment perspective. *Language Learning*, 2002, 52, pp.513-536
14. *Read J.* Plumbing the depths: How should the construct of vocabulary knowledge be defined? In P. Bogaards & B. Laufer-Dvorkin (Eds.),

Vocabulary in a Second Language: Selection, Acquisition, and Testing
John Benjamins Publishing, 2004, pp.209-227

15. Read J. Research in teaching vocabulary. Annual Review of Applied Linguistics, 2004, 24, pp.146-161
16. Ерѐмина Л.Я. Оптимизация обучения иноязычной устной речи на начальном этапе языкового вуза на основе компетентностного подхода: Немецкий язык как второй иностранный при первом английском: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. СПб., 2005, 16 с.
17. <https://cyberleninka.ru/article/n/cposoby-otsenki-slovarnogo-zapasa-u-studentov-izuchayuschih-angliyskiy-yazyk-v-oblasti-spetsialnosti>

Redaksiyaya daxil olub 29.05.2024